

گياندارلە چىروكى مىندالان دا

بەگياندارەو ھەي ، چۈن مامۇستا دەتوانى والە مىندال بىكات
چىزۇ لەناو ھەروكى ئەو چىرۇك و سەرگوزشتە بە ھەرىگى و لەلاى
بىت بە بەشىك لە كارە پەرورەدە يەكە؟
با تۆزى لەئاستى بەشى بەكەمى پەرسىارەكە بوەستىن و بزىن
چۈن خوئىندەو ھى چىرۇك لەدلى مىندالاً خوشتە وىست دەكرى ،
چۈنكە مىندال و چىرۇك پىوئەندەكەكى ئەواو بان لەئىوان دا ھە بە .
ھاندانى مىندال بۇخوئىندەو ھە :

كە رىان دەكەوتە . رىانجانە بەكە و دەچىنە پۆلىكەو ھە ، تەماشى
دەكەين لەئىو قوتايەكان دا ، جىاوازى بەكەكى زور لەم مەيدانانە دا
ھە بە : تىوانى خوئىندەو ھە ، نووسىن ، دەربىن ، لەبەرکردن ،
قسەکردن . . . و تەنانەن دەستوخەت !

● گىرنگىزىن شتى كە مىندال لەقوتابجانە دا قىرى دەئى
ئەو ھە بە : چۈن رىنگايەكى دروست لەزىان دا بەگى . ئەو
بابەتەنى لەقوتابجانە دا قىر دەكرىن تەنبا ھۇن بو ئەم مەبەستە ،
ھۇن بو قىرکردنى خوئىندەو ھە نووسىن ، چران و رىنگا بو مىنالان
رووناك ئەكەنەو . .
قىر بوون بەكەلكى چى دىت ، ئەگەر مىندال و ھەرس بىكات ،
خوئىندەو ھى لەلا خوشتە وىست نەكات ، قوتابجانەنى لەلا پىروز
نەكات ؟؟

ئەم پەرسىارە ، پەرسىارىكى رەواى تر دىننە پىشەو ھە :
مامۇستا چۈن دەتوانى والە مىندال بىكات ، بەتاسەو ھە رووبىكاتە
خوئىندەو ھى چىرۇكىك ، بان سەرگوزشتە بەكەكى كەپىوئەندى

گۆڭرین و ناماده کردنی : سرگول محمد امین

با ئاشكراو دروستی وه لآمی پرسپاره کانی بده نه وه . زۆر جار مندال پرسپاری ناره حهت و سه رسوره ئه نه ده کات ، یان جاری و اهه به دایک و باوک شهرم ده کهن وه لآم بده نه وه له و پرسپارانه : براکم یان خوشکه کهم له کوپوه هاتوون ، کئی خودای دروست کردووه ، خودا له کوی به ؟ ئه گهر مندال وه لآمی به جی نه درپته وه نووشی گۆشه گیری و ئی دهنگی ده ئی و شهرمنۆک ده رده چی . ئه مه خالیکی زۆر گرنگه له ژانی مندال دا ، کرانه وه به بو رو به روو بوونه وه ی کۆمه ل و قوتابخانه و ژان .

کۆمه ل : هاوړی ، دۆست ، یاریگا ، یانه ، گه شتوگوزار ، جاده و بازار ده گریته وه . مندال به شیک له کاتی خوئی - کهم یان زۆر - له کۆمه ل دا به سه ر ده بات و هه ل سوکه وتی له گه ل هاوړی و هاوته مه نه کانی خوئی دا ده بیست . بویه مه و دایه کی فراوان له کۆمه ل دا ده بیستی بو به کاره ئیتانی مه به سته کانی ئی نه وه ی

له خویمان ده پرسین : هوی ئه م جیاوازی به چی به ؟

یۆمان ده رکه وی ، به کهم هۆ ده گه پته وه بۆژانی مندال له ئیو هه ردوو ده و رو به ره سایکولوژی و سوسپولوژی به که . راده ی مانه وه و سوپانه وه و هه ل سوکه وتی له چوارچیه ی ئه و دوو ده و رو به ره دا . ئه مه جگه له پیوه ندی مندال به مال ، به قوتابخانه و به کۆمه له وه .

مال : دایک و باوک له مالدان . به کهم کارتی کردن و هه ر بناخه ی بو سه ر مندال لیره وه ده ست پی ده کات . له به کهم قوتابخه مندالی ئی دا ۳-۷ سال مندال ، یه ک پارچه عه ودالی ناسین و پرسپار کردنه ده رباره ی ئه و شتانه ی ده یان بنی ، یاریان پی ده کات ، ئه و شتانه ی به خه یالی دا تی ده پهرن . به پی داگرتنه وه داوا له دایک و باوک و که سوکاری ده کات که

چاوپېرېنكى ئەوتۇى بەسەرەوۋە بېت . ئەگەر كۆمەل ۋە دەۋرۋە بەر باش بىن . ئەوا مندال لەمالەوۋە تووشى ناكۆكى ۋە دژۋارى نايىت . بگرە زىياتر بەتەرىبىت ۋە رەۋشت پاك دەپى . خۇ ئەگەر كۆمەل ۋە مال ۋە دورىن لەبەك ۋە جىاۋازى زۇرىان لەئىوان دا بى ، ئەوا ئەو مندالە دەكەۋىتە بەردەم تەۋزى رەشەباى گۆران ۋە . . . زىياتر روو لەسەر كېش دەكات . ئەمەش زىيانكى گەۋرە بە لەگۈلى باخچەى نىشتان دەكەۋى .

قوتابخانە : ئەنجامى دايك ۋە باوك ۋە كۆمەلە ، لىرەدا مامۇستا شۇنى كەسوكارو قوتابخانە شۇنى كۆمەل دەگرەنەۋە . تىكەل بوۋى ئاۋەروۋى ھەرسى (كەسوكار ، كۆمەل ۋە ، قوتابخانە) كەسىتى مندال دروست دەكات . بۇيە كە مندال لەمالەۋە - كەبارى ۋە گەمەى تياھ زالە - دەچى بۇ قوتابخانە - كەزىياتر كار كوردن تىاي دا زالە - پويوستە لەسەر كەسوكار ، ئەو مندالە ئامادە بىكەن بۇ گۈى گرتن لە مامۇستا كەى . يارمەتى بەن كە ھەندى سەرگوزشتەۋ وورده بابەتى مندالانەى قىرىكەن ۋەپى تى لەبەرىكەن ، تاكو مەوداى بىر كوردنەۋەى فراوانترى ، تواناى ۋەرگرتى بىيات بزى ، چاۋو روۋى بگرېتەۋەۋە بىت بەشتىكى سوۋد مەند بۇى ۋە لىزىانى نىو كۆمەل دا پىشى پى بىستى . مندال بەم تەرحە بروا بەخوى پەيدا دەكات بۇيىشەۋە دەرواۋە ۋەختى دەچىتە قوتابخانە ناشلەۋى ، تووشى سەرلى شىۋان نايىت . ئەگەر كەسوكار بتوانن مندالە كەيان لە قوتابى مالەۋە بىكەن بەقوتابى قوتابخانە ، ئەوا رىگا بۇ مامۇستا خۇش دەكەن سەرپەشتى بىيات نانى كەسىتى مندالە كە بىكات ۋە قالى بىكاتەۋەۋە گۈرو ھىزى بىخانە بەر . ئەمە جىگەلەۋەى ناپى كۆمەلە بارو دۇخىك لەبىرىكەن كە دەۋرىان زۇرە لەھاندانى مندال بۇخوئىندەۋە ۋەك : بارى خىزاندارى مالەكە ، تەندروستى مندالەكە ، كەسىتى مامۇستا كە . . . ھتد .

ئەمە ئەگەر توانىان ھەموو كۆسبەكان تەخت بىكەن . دەمىتتەۋە سەر ئەۋى ، بابەتى چىرۆكەكە بەلەزەت بى ، بال بەسەر دل ۋەگىيانى مندالەكە دا بىكىشىت .

نووسىن بۇمندال : نووسىن بۇ مندال شتىكى سووك ۋە ئاسان نى بە چونكە تى گەيشتن لەھەستى مندال ، لەتارەزۋوى مندال ، لەخەيالى مندال ، لە لىكدانەۋەى مندال قورسو گرانە . حالى حازر زانايانى مەيدانەكانى زانستى دەرون ناسى ۋە كۆمەل ناسى روۋيان كوردۇتە مندال ۋە لىكۆلىنەۋەى مندال بۇ ئەۋەى بگەنە رادەبەك بتوانن ھەستونەستى مندال باناسن ، ئەو رىنگايانە دەست نىشان بىكەن كە كارىان تى دەكات . ھەموو

زاناکان رايان واىە بەكەم قۇناغى مندالنى سەخت ترين وقورسترين قۇناغە لەمەيدانى پەرۋەر دەدا .

ئەمەش دەگەر پتەۋە بۇتەۋ جوداۋازى بەى لەئىوان غەقلىبەتى گەۋرەۋە مندال ھەبە . لەم قۇناغەدا ھەردوۋ لايەنى گەۋرەۋە مندال ھەول دەدەن ئارەزۋوۋەكانى خۇيان بسەپىن ، تاۋى بەھىمنى ۋە تاۋىكى دى بەتۈندى . ديارە مەبەست لە ھەردوۋ رىنگا كەش - ھىمنى وتۈندى - دەستگرتى مندالەۋ رى نىشاندانىتى . جا بۇ ئەۋەى كارى پەرۋەر دەپى رىنگايەكى راست بگرېتەبەر ، زاناکان چەند ۋىستگەبەكيان داھىناۋە بۇ دەستگرتن ۋە يارمەتى دانى مندال تاقۇناغى مندالنى بەسەر كە وتۈۋى بېرى . لەم ۋىستگانەش : فىلم ، ۋىتە ، ئەۋىارايانەى زاخاۋى مىشك دەدەن . ھەموو ئەم ۋىستگانەش لەپىناۋى نەشۋان كوردنى بېرى مندالە .

لەسەرۋى ئەم ۋىستگانەۋەش چىرۆك ھەبە - جا بەۋىتەۋە بى يان بى ۋىتە - كە كاكەل ۋە رۇخى ئەدەپى مندال پىك دىنى . . . كە گەلى نووسەر ، ھاتنە ئەم مەيدانەۋەۋە گەلى بلاۋەخانەۋە دەزگاي بلا كوردنەۋەش بەدەنگى ئەم بانگەۋازەۋە ھاتن ، تائەدەپى مندال واى لى ھات بوۋ بەلايەنىكى داھىنانى ئەدەپى ، . . . بۇيە نووسىن بۇمندال بە پەرۋاۋىزىكى لاۋەكى كارى داھىنانى ئەدەپى نازمىرى ، بگرە لاىەنىكى داھىنانەۋە ھەموو سىپا بەكى داھىنانى پى . ھەر بۇيەش گەلىك نووسەرى ناسراۋ روۋيان كرده ئەم مەيدانەۋە بەشدارى بەكى مەردانەيان لەم بوارەدا كرددۋە .

چىرۆك چاترىن ھۇبە : لەۋ روانگەبەۋە كە چىرۆك ۋە كورنە چىرۆك لە رۇزى ئەمرومان دا بالاترىن دەۋر دەپىنى لە دروست كوردن ۋە شتۋمال كوردنى زەين لە لاي گەۋرە بەگىشى ۋە لەلاى زاروك بەتايەتى ، چونكە بەدلو بەگيان لە گەل چىرۆكەكە دا تىكەل دەپن ، ئەگەر بىتۈ دەرگاي دلپان بىكاتەۋەۋە ختوكەى خەپالپان بىيات . جانووسەر لەپەناى چىرۆكەكە بەۋە دوۋ شتى مەبەستە .

بەكەم : زمانەۋانى ، دوۋەم : زانپارى مەبەستى زمانەۋانى خۇى لە «دارشتن ، دەرپرىن ۋە رستەكان دا» دەنوئى ، ديارە ئەم لاىەنەش شۇنىكى گرىنگ لەبىيات نانى زمان پاراۋى مندال دەگرېتەۋە ، رەۋانى ۋە دروستى زمانىش بناخەبەكى بەھىزە بۇ ئەۋەى مندال كۆشكى زانپارى خۇى لەپاشە رۇزدا لەسەر بىيات بى .

جا گرىدانى ھەردوۋ لايەنى (زمانەۋانى + زانپارى) بەبەكتەرەۋە ، سەر كەۋتتى چىرۆكەكە دەر دەخات ۋە ئەنجام

دهداته دهستهوه ، چونكه چيروكه كه بهسى قوناغ دا تى ده ربه پرى : قوناغى به كم به ستراوه به نووسه ره وه ، كه شته كه ي ده خاته بازاره وه ، قوناغى دووهم به ستراوه به منداله كه وه كه شته كه ده قوزينه وه ، قوناغى سههم به ستراوه به زمان و دارشتن و چوئيتى چيروكه كه وه . . كه نه ميان ههردووك نووسه رو مندال ليك نزيك ده خاته وه و پيكيانه وه ده به ستى . كه ستنى گياندار : چيروكى مندالان ، زياتر پشت به گياندارو بالنده و كه سايه تى و جولوه نه توارى نه مانه ده به ستى . مه به ستيش رى نيشاندان و فير كردن و خوئى به خشينه به مندال . له كوئيش دا نه مه هه بووه ، وه كو له كئيتى كيليه ده منده ده ييزى ، به لام نه و چيروكانه راسته و راست به گوزيره ي سروشتى گيانداره كان نووسرون له هه موو نه م رووانه وه : هه لسوكوت ، جولانه وه ، توندو تپى ، زو توانا ، زيره كى ، گه مژه ي . هتد به هيچ جورى سروشتى تاده ميان به سهر دا نه سه پتراوه .

نه مهش به كيكه لهو خاله لاوازانى له چيروكى مندالانه ي نه مرودا هه به . پيم وايه كه م نووسه ده ركيان به مه كردنى . خو زوريان ههركه وتونه ته هه له وه . با چيروكى «نه و كه ره ي خه ونى به باله وه ي دى» ي ايوب منصور بو نمونه وه ر بگريه و سه رنجيكى بده ين و بزايه تاج راده به كه تامانجى پيكاوه . له رووى زانيارى به وه : پاله وانى چيروكه كه كه ريكه ، نووسه هاتوره نه قلى پى به خشيوه تاخه ون بدى . بالى لى روواندوه بو نه وه ي به جيهان دا بگه رى تاژنيكى شايدان به خوئى بدوزينه وه . ئاشكرا به هه ولى نه م چيروكه سه رنه كه وتوره ، نووسه ره وشنيكى مروفانه ي به سه ر گياندار ليك دا سه باندوه كه «كه ره» گه مژه ي سيفه تى زالى كه ره ، ته نانه ت خه لكى نه گه ر كه سيك زياد له پيوست گه وچ تى وه كو تانوت پى تى ده لئن : كه ر . نه مه به ريزه ي كه ستنى كه ره وه ، خو خه ون و خه بالش له هه موو گيانداران دا به شى مروفه ، ره نگه سووكه بير كردنه وه و زيرى له لاي هه ندى گياندار هه بن ، به لام له لاي كه ره رنى به ، خو بال رواندن بو كه ر خوازه به كى نابه جى به بويه نه م بابه ته چيروكانه بو مندال ده ست ناده ن ، به هه له يان دا ده بن ، زيانيان له سووديان پتره ، راسته ريگاي بير كردنه وه له مندال ده شيوتن . بويه ده بوو چيروك نووس له برى كه ر گياندار يكي ترى به كار هيتابا ، بارپوى هه لباردايه كه به زيره كى و قيلبازى ناسراوه . نه مه جگه له وه ي گه ليك گياندار هه ن پيشه كى خه سبت و سپاي ناسراويان هه به وه به زورى له چيروكى مندالان دا به كار هيزاوه بو نمونه : سه گك به وه فادارى و دلسوزى ، پشيله به سه لى ،

مه يمون به لاسايى كردنه وه ، كه ر به گه و جيتى ، رپوى به زيره كى وقيل ، گورك به درنده ي ناسراون .

نووسه ره هه ر هينده ي له سه ره نه م خه سبت و سپايانه له شوئى راسته قينه ي خوئى دا به كار بيتى .

بانمونه به كى تر ته ماشابكه ين «مه يمون وشه پقه فروش» : شه پقه فروشى ، بو شوودان ، له سيه رى دارنيكا لا ده دات . توزى ده خه وى ، كه هه لده ستى ، شه پقه كان نه ماوون . ده روايته نه م لاو لاي خوئى ، هيچ ناذينى ، سه ره هل ده برى . سه يرده كات چه ند مه يمونى ، له سه رداره كه ن و سه روشه پقه يان له سه رناوه ، بو نه وه ي شه پقه كانى چنگك بكه ويته وه . شه پقه كه ي خوئى تى ده گريتن ، نه وانيش شه پقه كانى خوئيانى تى ده گرنه وه .

نه م چيروكه سه ركه وتوره ، پاله وان مه يمونه . مه يمون به لاسايى كردنه وه ناسراوه ، بويه كرداره كه يان پيچه وانه ي ره وشتى خوئيان نه بوو ، نه مه جگه له وه ي پياوه كه ش شه پقه كانى به شيويه كه وه رگرتوه كه قه ناعه ت له لاي مندال دروست ده كات . نووسه ر توانويه تى مه يمون و نه توارى مه يمون له جى تى خوئى دا به كار بيتى . نه گه ر پاله وانى نه م چيروكه جگه له مه يمون هه ر گياندار يكي تر بويه سه ركه وتوو نه ده بوو . چونكه لاسايى كردنه وه سپاي تايه تى و زالى مه يمونه به س .

واقع و خه يال : نووسه رانى چيروكى مندال بويه زياتر پشت به گيانداران ده به ستن . چونكه نزيك له خه يالى منداله وه . مندال واى ديت به خيال دا ، نه وانيش زمانيان هه به . وه كو نه م قسه ده كه ن . به لام نه م رپزه وه نه گه ر به دروستى و له شوئى خوئى دا به كار نه به ت زيانى له قازانجى زياتر ده تى و مندال به ره و جيهانيكى خورافى و دوور له واقع ده بات .

له كو تاييدا ، مه به ست له چيروكى مندال ، زياد كردنى تواناي فيكرى مندال ، ئاراسته كردنى تى ، ناساندنى بيت به جيهانيكى نوئى و نزيك له خويه وه كه جيهانى گيانداره . نه وا چيروكى ريبالزمى و جيهانى هه ست پى كراوو له به رده ست . زانيارى زياترى پى ده به خشى ، تواناو به به ره ي پترى پى ده دات و واى لى ده كات له سه ر زه مينه به كى براهه بوه ستى و دوورنى له وا هيمه و خه بالآت . نه گه ر په ناش براهه به ر گيانداران با به شيويه كى لاوه كى بيت و سووكه هه ويئى بيت بو مه ياندنى سه رتاهاى چيروكه كه

تى ينى : پروانه : الموقف الادبى ژماره «١٠١» ته يلولى ١٩٧٩